

## ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ОБ'ЄКТІВ ПРАВОВИХ ВІДНОСИН У СФЕРІ РЕАЛІЗАЦІЇ СУДОВОЇ ВЛАДИ

*У статті розглядаються теоретичні аспекти об'єктів правових відносин у сфері реалізації судової влади. Обґрунтовується позиція стосовно неможливості існування безоб'єктних правових відносин. Досліджуються дві наукові теорії поняття «об'єкт правовідносин»: плюралістична і моністична. Пропонується власне визначення об'єктів правових відносин. З'ясовуються особливості видів об'єктів правових відносин у сфері реалізації судової влади.*

*Ключові слова: правові відносини, об'єкти правових відносин, види об'єктів правових відносин, судова влада, класифікація об'єктів.*

***Мельник О. Г. Понятие и виды объектов правовых отношений в сфере реализации судебной власти.***

*В статье рассматриваются теоретические аспекты объектов правовых отношений в сфере реализации судебной власти. Обосновывается позиция относительно невозможности существования безобъектных правовых отношений. Исследуются две научные теории понятия «объект правоотношений»: плюралистическая и монистическая. Предлагается собственное определение объектов правовых отношений. Анализируются особенности видов объектов правовых отношений в сфере реализации судебной власти.*

*Ключевые слова: правовые отношения, объекты правовых отношений, виды объектов правовых отношений, судебная власть, классификация объектов.*

***Melnyk O. H. The Concept and Types of Legal Relations Objects in the Sphere of Justice.***

*The article discusses the theoretical aspects of the objects of legal relations in the sphere of Justice. Grounded position on the impossibility of objectless legal relations. We study two scientific theory concept of «object of legal relations»: pluralistic and monistic. Offered his own definition of the objects of legal relations. Analyzes the characteristics of types of the objects of legal relations in the sphere of Justice.*

*Keywords: legal relations, objects of legal relations, types of the objects of legal relations, Justice, the classification of objects.*

Діяльність суб'єктів правових відносин у сфері реалізації судової влади завжди спрямована на конкретний об'єкт цих правових відносин.

Разом з тим, до сьогодні саме розуміння поняття «об'єкт правових відносин» викликає чимало дискусій. Це пояснюється і складністю предмета дослідження, і великою різноманітністю методологічних підходів, і неоднаковим розуміння права та правовідношення. В умовах наявності великої кількості поглядів на зазначене явище вважаємо, що для практики є важливим конкретне розуміння об'єкта правовідношення як явища, з яким безпосередньо пов'язані суб'єкти у сфері правового регулювання та взаємодії, в тому числі у сфері реалізації судової влади.

Достатньо повно розглядав погляди вчених на це питання А. П. Дудін. Так, учений писав: «Проблема об'єкта правовідношення, за загальним правилом, найбільш складна та спірна в теорії правовідношення, давно привертає до себе увагу вчених-юристів» [1, с. 3]. За останні двадцять років так і не вдалось виробити спільного розуміння цього поняття.

Що стосується інших підходів до цього явища, то наприкінці 80-х років ХХ ст. В. Протасов висловив думку про те, що суперечки між ученими не припиняться, допоки всі не погодяться з думкою, що у правовідносинах необхідно виділити:

- об'єкт правової діяльності суб'єктів;
- об'єкт інтересів суб'єктів чи третіх осіб [2].

Відповідно до поглядів В. Протасова у правовій теорії під «об'єктом» прийнято розуміти явище, яке зазнає впливу зі сторони іншого юридичного явища. Закономірності філософського зв'язку «суб'єкт – об'єкт» найбільше можуть бути застосовані до правовідношення, оскільки у ньому безпосередньо діють люди. У теорії «об'єкт – матеріальне та нематеріальне благо» об'єкт правовідношення – це за своєю сутністю об'єкт інтересів суб'єктів, а відповідно, об'єкт їх цілеспрямованої діяльності, діяльності у її широкому, філософському розумінні. Цей підхід, на його думку, має один недолік – містить недостатньо з практичної точки зору ознак об'єкта.

Сам В. Протасов вважає, що, беручи до уваги відносний характер явищ як благ, замало акцентувати увагу на об'єкті інтересу як на благові. Необхідно ще вказати відносини, аспект, у якому він розглядається як таке. Для визначення об'єктів інтересу у конкретному правовідношенні необхідно, в першу чергу, орієнтуватись на цільове призначення правовідношення. Категорія «об'єкт інтересу», таким чином, відображає результативність виникнення і здійснення правовідношення. Різниця об'єкта правової діяльності й об'єкта інтересу проявляється, по-перше, у тому, що у правовідношенні може бути юридично значимий об'єкт правової поведінки, який не є об'єктом інтересу, тобто благом, для жодного з учасників правовідносин; по-друге, у тому, що об'єкти інтересу не зводяться виключно до об'єктів діяльності [2, с. 128–132].

В. Протасов розглядає об'єкти правової діяльності як предмети, явища матеріального та духовного світу, які є об'єктами правової поведінки і мають для правовідношення юридичне значення.

Об'єкти інтересу – це ті блага, які зобов'язані своєю появою правовідношенню і відображають його цільове призначення, результативність.

Щодо об'єктів інтересу, то вони у правовідношенні для учасників чи інших осіб існують постійно і завжди мають юридичне значення, оскільки прямо чи дотично пов'язані з призначенням правовідношення. Виокремлення об'єктів інтересу у правовому відношенні, на думку науковця, має значення для вирішення важливої проблеми нормативно-правового управління якістю соціальної діяльності і її результатів.

Окрім цього, В. Протасов звертає увагу, що у правовідношенні можлива відсутність юридично значущого об'єкта правової поведінки, але не існує правовідносин без мети, не орієнтованих на досягнення певного соціально-корисного результату, тобто таких, що не містять чи не створюють об'єкт інтересу [2, с. 134].

Не погоджуючись з висновками інших вчених, В. Протасов підтримує тих, хто об'єктом правовідношення визнає юридично значимий інтерес учасників, який він доповнює юридично значимим інтересом третіх осіб.

В. Протасов стверджує, що у будь-якому правовідношенні є об'єкт інтересу, тобто правова мета. Але у чому ж тоді полягає новизна запропонованого погляду? У тому, що окрім об'єкта інтересу пропонується категорія «об'єкт правової діяльності»? Що розуміє під цією категорією її автор? В. Протасов вважає, що ці два самостійних об'єкта ототожнюються з двох причин:

- у зв'язку із відсутністю термінологічного розмежування;
- оскільки вони можуть співпадати у єдиному явищі.

Для уточнення понять «об'єкт правової діяльності» він пропонує запровадити поняття «мета» і «результат правової діяльності».

Результат відображає реальний підсумок правової діяльності, оцінку її соціальної продуктивності у правовідношенні.

Мета – бажаний результат поведінки.

Об'єкт діяльності, навіть якщо він не є об'єктом інтересу, може мати юридичне значення в силу зв'язку з результатом діяльності, необхідності певних якостей для досягнення бажаного результату, коли останній і є об'єкт інтересу. Так само, на думку вченого, самостійне юридичне значення об'єкта діяльності проявляється у тому, що його якісні і кількісні особливості здатні впливати на зміст прав і обов'язків суб'єктів, змінювати їх залежно від стану об'єкта. Це є характерним для правовідносин з надання послуг, коли, наприклад, розмір оплати за послугу залежить від обсягу робіт, які здійснюються з об'єктом послуги для отримання необхідного результату [2, с. 133].

Однак, на наш погляд, запропоноване В. Протасовим розуміння об'єкта правовідносин не вирішує питання, а значно ускладнює його, оскільки поняття «об'єкт правовідношення» безпідставно розширюється за рахунок поняття «об'єкт правової діяльності». Якщо визнати, що об'єкт інтересу і є об'єктом правовідношення, а об'єкт правової діяльності – це інше правове явище, яке має іноді місце у правовідносинах і з'ясування якого дозволяє глибше зрозуміти правовідносини, тоді все стає зразу зрозумілим, і з висновками В. Протасова стосовно поняття об'єкта правовідносин можна було б погодитись.

Насправді, не може бути безоб'єктних правовідносин, оскільки, як слушно відмічає В. Єрмоленко, об'єкт у структурі правовідносин утворює внутрішні функціональні зв'язки, які краще піддаються регулюванню, а це, безперечно, сприятиме усталеності правовідношення як окремої системи [3, с. 11]. Подібні погляди обстоював А. Дудін, який писав, що «безоб'єктного правовідношення немає і не може бути, оскільки будь-яке суспільне відношення є відношенням

предметно-практичним. Об'єкт завжди знаходиться в центрі діяльності суб'єктів правовідносин, адже слугує засобом задоволення їх суспільних та особистих, матеріальних і духовних інтересів та потреб, і вже з огляду на це, правовідношення, як і будь-яке суспільне відношення, не може бути безоб'єктним» [1, с. 58–59].

Ми повністю погоджуємось із запропонованою думкою. В свою чергу, об'єкт інтересу – це правове явище, через яке і вступають у правові відносини суб'єкти. Стосовно ж понять мети і результату правової діяльності, то вони відображають правову установку та фактичний результат. Якщо у результаті правового впливу на суспільні відносини результат є адекватним меті, то правові відносини у своєму розвитку досягли правової установки. Якщо результат відрізняється від мети, то необхідно визнати, що правова установка у результаті розвитку цього правового відношення не досягнута, і залежно від ступеня розбіжності результатів і мети можна зробити на підставі аналізу причин висновок, у тому числі, про ефективність норми права, яка регулює зазначені суспільні відносини.

Разом з тим, слід зауважити, що на сьогодні всі позиції щодо визначення самого поняття «об'єкт правовідносин» відносяться до однієї з двох теорій: плюралістичної або моністичної.

Прихильники першої з них обстоюють думку, що єдина категорія об'єктів відсутня, тобто об'єктами є як речі (інші матеріальні блага), так і нематеріальні цінності та поведінка людей.

Представники моністичної теорії вважають, що поняття «об'єкт правовідношення» має дати відповідь на питання, що становить предмет правового регулювання у різних одиничних правовідносинах. Беручи до уваги, що право регулює не речі, а конкретну поведінку людей, їх взаємовідносини, багато науковців дійшли висновку, що об'єктом правовідносин є саме поведінка людей, оскільки лише вона може реагувати на правовий вплив. Частина інших представників сучасних наукових кіл стверджують, що об'єктом правовідносин є все те, з приводу чого суб'єкти права вступають у правовідносини, на підставі чого вони роблять висновок про належність речей до об'єктів правовідносин.

В. Бабаєв, розкриваючи об'єкти правовідносин, писав, що під ними слід розуміти те, на що впливає, (на що спрямоване) правовідношення [4, с. 425].

На переконання інших учених, під об'єктом правовідносин необхідно розуміти те, на що спрямовані та з приводу чого реалізуються суб'єктивні права та юридичні обов'язки суб'єктів [5, с. 493].

Проте зазначену думку у своїх працях заперечує С. Кечек'ян, який писав, що «правовідносини можуть виникнути з приводу злочину, пожежі чи інших обставин, що не є об'єктами права. Правовідносини можуть виникнути з приводу речей, а об'єктом права в даних правовідносинах можуть бути, не дивлячись на це, не речі, а дії особи» [6, с. 138]. Як поведінку зобов'язаної особи визначив об'єкт правовідносин О. Іоффе [7, с. 81]. Проте, на нашу думку, теоретично об'єктом правовідносин може бути і поведінка уповноваженої особи.

З іншого боку, С. Алексєєв зауважував, що об'єкт правовідношення – це реальне благо, на використання чи охорону якого спрямовані суб'єктивне право та юридичний обов'язок. При цьому він зазначає, що об'єктами правовідносин можуть бути різні предмети, які мають цінність для суб'єкта права [8, с. 359].

Достатньо вдале, на наш погляд, визначення об'єкта правовідносин запропонував М. Марченко. Так, під об'єктом правовідносин він розумів: «... різні матеріальні та духовні блага, а також самі дії чи їх результати, на які спрямована реалізація суб'єктивних прав та юридичних обов'язків учасників» [9, с. 361].

Враховуючи наявні у теорії держави і права уявлення про об'єкт правовідносин як про те, на що спрямоване правовідношення, чи про те, з приводу чого суб'єкти права вступають у правовідносини, вважаємо за можливе покласти в основу нашого дослідження таке визначення цього поняття: об'єкт правовідношення – це інтерес суб'єктів правовідношення, який передбачений правовою нормою, на досягнення якого спрямована практична чи пізнавальна діяльність суб'єктів, що здійснюється у процесі реалізації ними своїх суб'єктивних прав і обов'язків.

Теорія держави і права не може і не повинна давати вичерпний перелік об'єктів правовідносин, які існують в усіх галузях права, але вона пропонує найбільш загальну класифікацію з урахуванням напрацювань галузевих дисциплін.

Наприклад, найбільш загальною класифікацією об'єктів правовідносин можна вважати їх поділ на:

– предмети (матеріальні блага);

- предмети (нематеріальні блага);
- непередмети (матеріальні блага);
- дії та їх результати [10, с. 22, 105–121].

У цій загальній класифікації об'єктів правовідносин є місце будь-якому об'єкту правовідносин. Зокрема, до першої групи об'єктів відносяться предмети, які є матеріальними благами (речі, тобто предмети, які мають просторові межі і споживчу вартість).

До другої групи об'єктів правовідносин необхідно віднести предмети, які не є матеріальними благами (документи: паспорт, посвідчення, диплом тощо).

До третьої групи об'єктів правовідносин відповідно до запропонованої класифікації відносяться продукти духовної творчості, які мають матеріальну цінність (наукові, літературні, художні твори, які є результатом авторської та винахідницької діяльності).

До четвертої групи об'єктів правовідносин слід віднести духовні нематеріальні блага (ім'я, честь, гідність тощо).

П'яту групу об'єктів правовідносин складають діяння (дії чи бездіяльність) та їх результати.

На підставі цієї загальної класифікації можна у загальній теорії дати класифікацію галузеву.

Разом з тим, у науковій літературі пропонується виділити в рамках кримінального процесу окремий вид об'єкта правовідносин – докази [1, с. 77].

Однак, чи існує необхідність розширення загальної класифікації вузькогалузевим об'єктом? При цьому у кримінально-процесуальній сфері можна було б запропонувати такий об'єкт у тих правовідносинах, де зв'язок між суб'єктами спрямований на закріплення доказів. Але поняття доказу як об'єкта кримінального процесу буде загальним поняттям. Конкретизувати цей об'єкт з урахуванням конкретних доказів можна за допомогою структури об'єктів загальної теорії. Наприклад, докази у вигляді документів, у вигляді предметів злочину, у вигляді зброї тощо можна віднести до другого пункту вищезапропонованої загальної класифікації; докази у вигляді показів учасників процесу і свідків – до п'ятого пункту; докази у вигляді предмета злочинного посягання, що мають матеріальну цінність, – до першого пункту.

Загальна класифікація під час розмежування об'єктів правових відносин у всіх галузях права може сприяти кращій систематизації об'єктів правовідносин, а також встановленню спільних підходів до вивчення цього явища у різних галузях права, зокрема, кримінального, кримінального процесу, адміністративного права, цивільного права, цивільного процесу, господарського права, господарського процесу тощо, тобто тих галузей права, норми яких є основними регуляторами суспільних відносин у сфері реалізації судової влади.

Таким чином, нам необхідно з'ясувати, на досягнення якого інтересу спрямовані правові відносини у сфері реалізації судової влади, тобто що саме є їхнім об'єктом.

Можна стверджувати, що правові відносини у сфері реалізації судової влади мають загальний і спеціальний об'єкти. В якості спільного для усієї системи вищезазначених правовідносин об'єкта можна розглядати суб'єктивне матеріальне право, захист якого здійснює суд або охоронюваний законом інтерес, який становить предмет судового розгляду.

У якості спеціального об'єкта найчастіше виділяють результат процесуальної діяльності суб'єктів правовідносин, а також поведінку учасників [11, с. 130].

Проте, перш за все, зауважимо, що результат певних дій – це не об'єкт, а мета конкретного правовідношення. Мета дії не може розглядатись в якості її (дії) об'єкта, оскільки вона не відповідає вимогам, які ставляться до об'єкта, зокрема положенню про те, що об'єкт не створюється суб'єктом, а існує і до впливу суб'єкта на нього [12, с. 190–191]. Результат дій становить собою предмет, створений у процесі діяльності суб'єкта, предмет, створений у процесі діяльності суб'єкта, предмет, якого не було до початку діяльності і на який, відповідно, не могло здійснюватись ніякого впливу зі сторони суб'єктів. Юридично значима поведінка також не є об'єктом правовідносин у сфері реалізації судової влади, оскільки вона становить зміст правовідношення, а поєднання в одному предметі двох абсолютно протилежних функцій неможливе.

Завданням будь-якого правовідношення є створення умов для безперешкодної реалізації уповноваженою особою її прав, а це можливо лише у тому випадку, коли поведінка суб'єктів відповідає приписам закону. В свою чергу, належна поведінка формується через вплив на свідомість і волю суб'єктів. При цьому об'єктом поведінки уповноваженої особи є свідомість і воля зобов'язаної особи, і навпаки, об'єктом поведінки зобов'язаної особи є свідомість і воля уповноваженого суб'єкта. Об'єкт правовідносин в цілому – це свідомість і воля всіх учасників

правовідносин. Саме свідомість і воля протилежної сторони у правовідношенні є зовнішнім по відношенню до діючого суб'єкта предметом, який з'явився заздалегідь до того, як стати об'єктом.

Отже, об'єктом найпростіших, одиничних, правових відносин у сфері реалізації судової влади є свідомість і воля осіб, які беруть у них участь. Розглянемо в якості прикладу правовідношення між підсудним та судом, під час якого підсудний вчиняє процесуальну дію та заявляє клопотання, а суд здійснює розгляд зазначеного клопотання. Процесуальна дія підсудного (заявлення клопотання), що здійснюється у межах належного йому суб'єктивного права, впливає на свідомість і волю судді (або на свідомість і волю судді і присяжних). Результатом такого впливу є відповідна поведінка судді (суддя приймає і розглядає клопотання). Рішення суду за результатами розгляду клопотання впливає на свідомість і волю підсудного, визначаючи його подальші дії.

Щодо об'єкта усієї системи правових відносин у сфері реалізації судової влади, то ними, на наш погляд, необхідно вважати систему матеріально-правових відносин між різними суб'єктами: наприклад, між позивачем і відповідачем, заявником та заінтересованими особами, підсудним і державою, розвиток яких було призупинено у зв'язку із розглядом справи у судді. Підсумкові документи (рішення суду, якими закінчується провадження у справі) справляють безпосередній вплив на систему матеріально-правових відносин сторін. При цьому вплив залежить від характеру судового рішення. Так, рішення про присудження (засудження) тягне за собою виникнення нового матеріально-правового відношення (охоронного за своєю сутністю), у межах якого відбувається примусове виконання обов'язків боржником чи засудженим. Рішення про визнання дозволяє усунути будь-які незрозумілі моменти у матеріально-правових відношеннях сторін і дає новий поштовх для їх розвитку або стає причиною його припинення. Перетворююче рішення є юридичним фактом для виникнення нових або для зміни чи припинення існуючих матеріально-правових відносин. Рішення, яким суд відмовляє у задоволенні позовних вимог, а також про закриття провадження по справі може обумовити виникнення нових охоронних матеріально-правових відносин щодо застосування непроцесуальних заходів захисту (самозахист, звернення до іншого уповноваженого органу) або припинення відповідної системи матеріально-правових відносин між сторонами.

#### **Список використаних джерел:**

1. Дудин А. П. Объект правоотношения (вопросы теории) / А. П. Дудин. – Саратов : Изд-во Саратовского ун-та, 1980. – 81 с.
2. Протасов В. Н. Категория «объект правоотношения»: системный и деятельный подходы / В. Н. Протасов // Советское государство и право. – 1988. – № 2. – С. 128–134.
3. Єрмоленко В. Об'єкт у структурі правовідносин / В. Єрмоленко // Юридична Україна. – 2004. – № 1. – С. 11–15.
4. Теория государства и права. Учебник под ред. В. К. Бабаева. – М. : Юристъ, 1999. – 592 с.
5. Теория государства и права: курс лекций / [Байтин М. И., Григорьев Ф. А., Зайцев М. И и др.]; под ред. Н. И. Матузова, А. В. Малько. – М. : Юристъ, 1997. – 672 с.
6. Кечекьян С. Ф. Правоотношение в социалистическом обществе / С. Ф. Кечекьян. – М. : Госюриздат, 1958. – 188 с.
7. Иоффе О. С. Правоотношение по советскому гражданскому праву / О. С. Иоффе. – Л. : Изд-во Ленинградского университета, 1949. – 144 с.
8. Теория государства и права / [Алексеев С. С., Васьков П. Т., Дюрягин И. Я. и др.]; под ред. Алексеева С. С. – М. : Юрид. лит., 1985. – 480 с.
9. Теория государства и права / [Кененов А. А., Кузьмин Э. Л., Лейст О. Э. и др.]; под ред. М. Н. Марченко. – М. : Издательство Московского университета, 1987. – 431 с.
10. Тархов В. А. Гражданское правоотношение : Монография / В. А. Тархов. – Уфа, 1993. – 122 с.
11. Щеглов В. Н. Гражданское процессуальное правоотношение / В. Н. Щеглов. – М. : «Юридическая литература», 1966. – 167 с.
12. Алексеев П. В. Философия : Учебник / П. В. Алексеев, А. В. Панин. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Проспект, 1997. – 568 с.

*\* Мельник Олеся Григорівна – здобувач Запорізького національного університету.*